

УДК 32:316.32]-056.2/.3(100+477)

DOI: <https://doi.org/10.31470/2786-6246-2025-11-90-99>

Назарян Армен, аспірант Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Nazaryan Armen, postgraduate student, the Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service at Taras Shevchenko National University of Kyiv

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-2152-7958>

СУЧАСНИЙ ЕТАП ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ПОБУДОВИ БЕЗБАР'ЄРНОГО ПРОСТОРУ В УКРАЇНІ

THE CURRENT STAGE OF THE FORMATION OF AN INCLUSIVE SOCIETY AND DEVELOPMENT BARRIER-FREE SPACE IN UKRAINE

Анотація. У статті поняття «безбар'єрність» представлено автором як ціннісну парадигму, філософію трансформаційних змін в суспільстві, що враховує унікальність кожної людини, а також як невід'ємний компонент сучасного просторового планування територій.

Наголошено, що більшість українських регіонів та міст до цього часу не відповідають підходам і принципам безбар'єрності, не адаптовані до вимог різних категорій громадян, у тому числі осіб з інвалідністю. Звернуто увагу, що окремі проблеми загострились із початком повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України. Зроблено короткий аналіз основних нормативно-правових актів, створених за час незалежності, що формують базу для побудови безбар'єрного простору в Україні, які втім потребують оновлення та реагування на виклики часу, врахування кращого європейського досвіду. Зазначено, що безбар'єрний простор – це не тільки компетенції та відповідальність влади, це має бути спільна робота держави, бізнесу, наукових кіл та громадськості, зважена робота органів публічної влади та ефективна взаємодія із різними категоріями населення.

У межах дослідження представлено результати контент-аналізу, проведеного автором у період з 21 листопада 2024 р. – по 21 лютого 2025 р., що полягав в аналізі понад 200 повідомлень в онлайн-медіа (локальних, всеукраїнських) за десятьма попередньо визначеними ключовими словами та словосполученнями (пандус, інклюзивність, безбар'єрність, доступність, крісло колісне та ін.). Серед виявлених проблем найбільш часто згадувані в медіа – низька соціальна включеність осіб з інвалідністю у сферу зайнятості, невідповідність чи явні порушення державних будівельних норм, недоступність медичної інфраструктури, громадського транспорту до потреб осіб з інвалідністю, цифрові бар'єри та низка інших проблем.

На сучасному етапі розвитку України процес побудови безбар'єрного простору ще триває і потребує сформованості інклюзивного суспільства, відкритого до змін, у якому створені умови для розвитку інклюзивних органів публічної влади, інклюзивного економічного, освітнього, культурно-мистецького, соціально-трудоного, екологічного (довкіллявого), медичного середовища.

Ключові слова: безбар'єрність, побудова безбар'єрного простору, людиноцентричність, принцип інклюзивності, інклюзивне суспільство в Україні.

Abstract. In the article, the concept of "barrier-free" is presented by the author as a value paradigm, a philosophy of transformational changes in society, which takes into account the uniqueness of each person, as well as an integral component of modern spatial planning of territories. It was emphasized that the majority of Ukrainian regions and cities so far do not meet the approaches and principles of barrier-free accessibility and are not adapted to the requirements of various categories of citizens, including persons with disabilities. Attention has been drawn to the fact that certain problems

have intensified with the beginning of the full-scale invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine.

A brief analysis of the main regulatory and legal acts created during independence, which form the basis for building a barrier-free space in Ukraine, is made, which, however, needs to be updated and respond to the challenges of the times, taking into account the best European experience. A barrier-free space is not only the competence and responsibility of the authorities, it should be a joint effort of the state, business, academia, and the public, balanced work of public authorities, and effective interaction with different categories of the population.

The research presents the results of a content analysis conducted by the author in the period from November 21, 2024, to February 21, 2025, which consisted of the analysis of more than 200 messages in online media (local, all-Ukrainian) using ten predefined keywords and phrases (ramp, inclusiveness, barrier-free, accessibility, wheelchair, etc.). Among the identified problems, the most frequently mentioned in the media are low social inclusion of persons with disabilities in the field of employment, inconsistency or clear violations of state building regulations, inaccessibility of medical infrastructure, public transport to the needs of persons with disabilities, digital barriers and a number of other problems.

At the current stage of Ukraine's development, the process of building a barrier-free space is still ongoing and requires the formation of an inclusive society, open to change, in which conditions are created for the development of inclusive public authorities, an inclusive economy, educational, cultural-artistic, social-labor, ecological (environmental), medical environment.

Keywords: barrier-free, development of barrier-free space, human-centeredness, the principle of inclusiveness, inclusive society in Ukraine.

Постановка проблеми. В українському суспільстві, що переживає черговий трансформаційний етап свого розвитку, щороку прогресують та знаходять практичне відображення у різних проєктах ідеї людиноцентричності, толерантності, гуманізму, інклюзії. Адміністративно-територіальна реформа в Україні також актуалізувала необхідність врахування концепції інклюзивного розвитку територій у регіональних стратегіях розвитку.

Однак, незважаючи на позитивні зрушення, що відбулися за період незалежності, у тому числі шляхом створення нормативно-правової бази щодо побудови безбар'єрного середовища в Україні, більшість українських регіонів та міст до цього часу не відповідають підходам і принципам безбар'єрності.

Крім того процес створення безбар'єрного середовища в Україні додатково ускладнюється через повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України, зокрема через збільшення кількості осіб з інвалідністю (станом на червень 2024 р. ця цифра складала понад 3 мільйони осіб [14]).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Еволюція теоретичних інклюзивних поглядів представлена у працях зарубіжних та вітчизняних авторів, серед яких: Д. Аджемоґлу, Ф. Амстронг, Б. Барбер, Дж. Беллоу, К. Бос, Д. Гупта, К. Дженкс, О. Задоя, Х. Кербо, С. Класен, Д. Купер, Т. Ньюмен, Д. Робінсон, К. Тейлор, А. Ходкінсон та ін.

Над проблематикою суспільного розвитку з позицій інклюзивності працювали В. Пришляк, О. Пришляк, М. Субтельний, В. Янчишин [11], які розглядали дане питання через призму концепції інклюзивності та вивчення зарубіжного досвіду становлення інклюзивного суспільства. Різні аспекти соціальної та освітньої інклюзії вивчали зокрема Ю. Найда та Л. Ткаченко [7].

Водночас дослідження особливостей побудови інклюзивного суспільства та безбар'єрного простору в умовах війни та поствоєнного відновлення в Україні ще не виступали предметом комплексного наукового дослідження.

Метою дослідження є аналіз сучасного етапу формування інклюзивного суспільства та побудови безбар'єрного простору в Україні.

Виклад основного матеріалу. У нашому розумінні створення безбар'єрного середовища у будь-якій країні світу є довготривалим процесом, що потребує системних змін як на рівні окремої адміністративно-територіальної одиниці, так і в країні в цілому, у першу чергу, відповідного правового регулювання.

Україна, як країна-учасниця міжнародних угод у сфері прав людини, таких як Загальна декларація прав людини [4], узяла на себе відповідальність за дотримання фундаментальних прав людини. Водночас підписання й ратифікація Україною Конвенції про права осіб з інвалідністю [5] підкреслює її прагнення стати повноправним членом Європейського співтовариства та курс на загальноєвропейські свободи.

У Конвенції зокрема визначено, що люди з інвалідністю, які мають певні порушення здоров'я стикаються з «відносницькими та середовищними бар'єрами», що заважають їх «повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими» [5]. З огляду на це особливо важливою для життєдіяльності будь-якої людини є відсутність бар'єрів та доступність до «фізичного, соціального, економічного та культурного оточення, охорони здоров'я та освіти, інформації та зв'язку» [5]. Необхідним є створення державною та місцевою владою для громадян, у тому числі з інвалідністю, рівних можливостей для самореалізації (незалежно від гендерної приналежності, національності, медичних, фінансових, релігійних чи інших особливостей). Це стосується і відсутності освітньої дискримінації та гарантування державою конституційних прав на освіту, створення рівних умов доступу до освіти.

Концепція розвитку інклюзивної освіти визначає пріоритети державної освітньої політики та завдання щодо забезпечення доступу «до якісної освіти відповідного рівня дітям з особливими освітніми потребами з урахуванням здібностей, можливостей... кожної дитини шляхом запровадження інклюзивної освіти» [6].

Постанова Кабінету Міністрів України № 784 «...щодо створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення» затверджувала галузевий План заходів на 2009–2015 рр. «Безбар'єрна Україна», зокрема передбачала врахування вимог «щодо безперешкодного доступу до об'єктів закладів охорони здоров'я осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення під час розроблення та реалізації нових проектів будівництва та реконструкції об'єктів існуючої забудови, що будуть задіяні під час проведення фінальної частини чемпіонату Європи 2012 р. з футболу» [12].

Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [13], Указ Президента «Про забезпечення створення безбар'єрного простору в Україні» [9], схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 р. [8] та Плану заходів з її реалізації [10] й інші нормативно-правові документи заклали правовий фундамент для створення сприятливих умов для побудови та розвитку безбар'єрного простору в регіонах України.

Разом з тим в умовах сучасних реалій дані процеси потребують подолання додаткових викликів у сфері публічного управління, містобудування, а також розв'язання складних проблем у різних напрямках суспільного життя, які

загострилися із початком повномасштабної агресії російської федерації на територію України.

Одним з прикладів сервісного, інклюзивного підходу до формування ветеранської політики в Україні можна вважати удосконалення можливостей для осіб з інвалідністю безкоштовно опанувати навички керування спеціалізованим автомобілем для захисників і захисниць України з інвалідністю та членів їхніх сімей, а також для родин загиблих військових.

Тож, з одного боку, безбар'єрність – це філософія, що підкреслює багатоманітність суспільства та цінність, унікальність кожної людини, незалежно від її особливостей (маломобільних груп, людей з інвалідністю, літніх людей, родин з дітьми тощо).

З іншого боку, розглядаємо безбар'єрність як невід'ємний компонент сучасного просторового планування, що передбачає архітектурно-будівельні рішення та універсальний дизайн об'єктів інфраструктури, та пов'язане, у першу чергу, зі створенням безбар'єрних (доступних) просторів, адаптованих до вимог різних категорій населення.

Підкреслимо, що саме невиконання забудовниками в Україні законодавчо встановлених норм при проектуванні транспорту, будівель (мова про недотримання державних будівельних норм (ДБН) В.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд» [3]) можна розглядати в числі основних причин, через які навіть у Києві (на відміну від Варшави, Відня, Будапешту, ін.) проблеми з пандусами, облаштуванням парковок, доступністю різних житлових (нежитлових) об'єктів для людей з інвалідністю, осіб на кріслах колісних та ін.

Для Черкас актуальною також є проблема з орендою житла для людей з інвалідністю, наприклад у «т. зв. «хрущовках» 95% пандуса немає. Якщо є, прибудований до сходів і занадто крутий...» [2].

Про інші проблеми людей з інвалідністю в Україні свідчать результати проведеного нами контент-аналізу даних з відкритих джерел (табл. 1).

Таблиця 1

Ключові слова та словосполученнями для Google-пошуку та аналізу інформації в медіа на тему безбар'єрності

Інклюзивність, інклюзивний, інклюзія, інклюзивні (-их) підходи (-ів)			
Безбар'єрність (-ності), безбар'єрний, бар'єрність			
Людина (людини) з інвалідністю Особа (осіб) з інвалідністю	Крісло колісне (на кріслі колісному, на кріслах колісних)	Пристосовані (не пристосовані) до потреб людини (людей) з порушеннями... (зору, слуху, рухомих функцій)	Доступність, недоступність об'єктів...
Державно-будівельні (-их) норми (норм), ДБН	Пандус (-и, -ів), пандусами	Доступність (-ності), Карта (карту) доступності	Рада (ради) безбар'єрності

У період з 21 листопада 2024 р. – по 21 лютого 2025 р., фактично за 3 місяці було проаналізовано понад 200 повідомлень у медіа за десятьма попередньо визначеними ключовими словами та словосполученнями (табл. 1), на основі яких згруповано основні проблеми (рис. 1).

Огляд проблем, наведених на рис. 1, акцентує увагу на важливому моменті – низький рівень соціальної, медичної та соціально-трудової інклюзії. Представлені графічно проблеми зображені – від найбільш розповсюджених (тобто тих, про які було найбільше інформаційних повідомлень в медіа) – до проблем, що зустрічалися під час аналізу у меншій кількості. У процесі аналізу досліджувався контент (зміст інформаційних повідомлень) онлайн-медіа (інтернет-порталів), як локальних (Тернопіль, Чернівці, Луцьк, Одеса, Полтава), так і всеукраїнських.

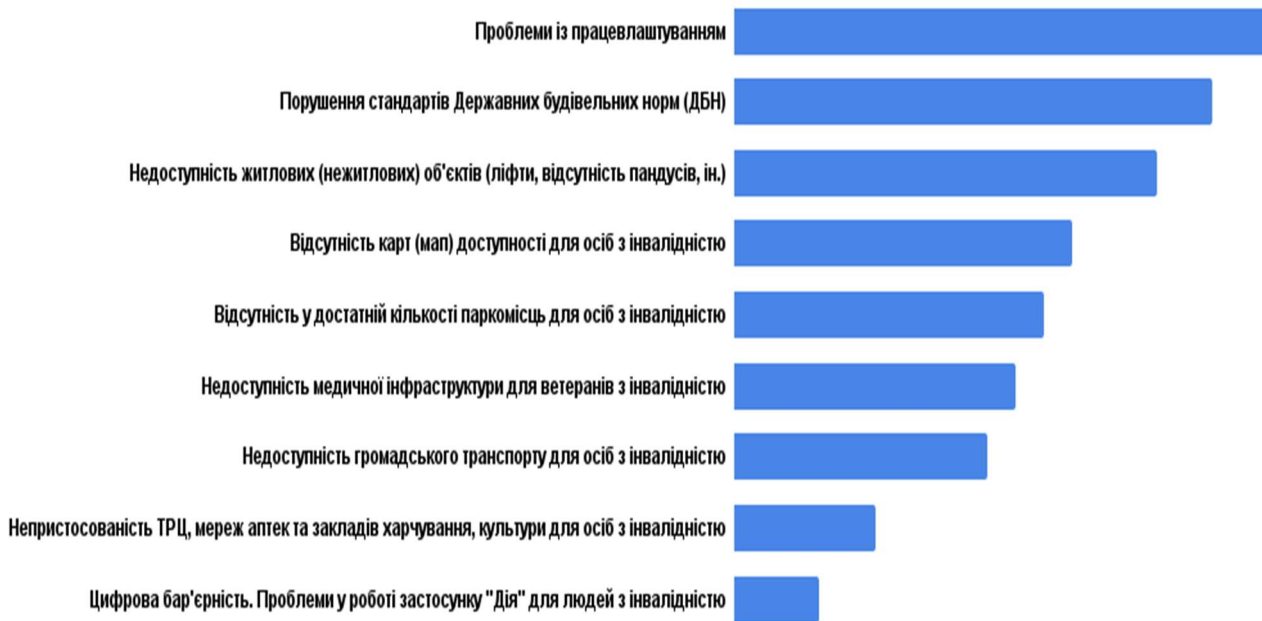

Рис. 1. Ключові проблеми, з якими стикаються особи з інвалідністю, у тому числі ветерани війни з інвалідністю (побудовано автором на основі даних контент-аналізу джерел)

«Інклюзія – це готовність суспільства пристосовуватися до індивідуальних потреб людей, а не навпаки» [15]. Тому побудова безбар'єрних (інклюзивних) просторів в Україні, з нашої точки зору – це не лише про інклюзивний розвиток територій (місцевий, регіональний, національний) чи окремих об'єктів.

На сучасному етапі розвитку України процес побудови безбар'єрного (інклюзивного) простору ще триває і потребує сформованості інклюзивного суспільства, відкритого до змін, в якому створені умови для розвитку інклюзивних органів публічної влади, інклюзивного економічного, освітнього, культурно-мистецького, соціально-трудового, екологічного (довкілцевого), медичного середовища (рис. 2).

Рис. 2. Складові сформованого інклюзивного суспільства (за матеріалами [7; 11; 16-18]).

Зазначимо, що впровадження електронного врядування в публічну політику, цифровізація окремих процесів та формальна наявність певних інституцій та посад (Ради безбар'єрності при міських радах, Уповноважена Президента України з питань безбар'єрності та її представники в регіонах, ін.) жодним чином не підтверджує інклюзивності функціонування цих органів влади, якщо при цьому їхня діяльність не спрямована на реалізацію довгострокових проєктів та не має чітко вимірюваних результатів.

Водночас побудова безбар'єрного простору – це не тільки компетенції та відповідальність влади, це має бути спільна робота держави, бізнесу, наукових кіл та громадськості, зважена робота органів публічної влади та ефективна взаємодія із різними категоріями населення. Проте на практиці представники організацій громадянського суспільства, у тому числі асоціації та громадські об'єднання осіб з інвалідністю (таких як ВГО «Українське товариство сліпих», ВГО «Національна асамблея інвалідів в Україні», ВГО «Українське товариство глухих», «Всеукраїнська ліга організацій осіб з інвалідністю по зору ГС «Сучасний погляд», «Всеукраїнський парламент працездатних інвалідів», ін.), не завжди долучені повною мірою до управлінських процесів, про що також засвідчують їх непоодинокі відкриті (колективні, одноосібні) звернення, петиції та інформаційні повідомлення на офіційних вебсайтах цих та інших організацій.

Таким чином, наполягаємо, що обов'язковою умовою формування інклюзивного суспільства та безбар'єрного простору в Україні є інтеграції, тобто повноцінне включення громадськості до суспільно-політичних процесів в країні.

Висновки. Формування інклюзивного суспільства потребує, по-перше, інклюзивного підходу до врахування потреб й інтересів жителів різних територій, різних категорій населення (маломобільних груп, осіб з інвалідністю, літніх людей) при формуванні публічної (соціальної, ветеранської, ін.) політики; по-друге, створення умов для реалізації громадян в соціумі; по-третє, консолідації суспільства довкола спільних проблем розвитку територій з метою побудови ефективних взаємовідносин між державою та громадянами.

У межах дослідження було проведено контент-аналіз, який дозволив сформулювати проблемне поле формування інклюзивного суспільства та побудови безбар'єрного простору в Україні на сучасному етапі – низька соціальна включеність у сферу зайнятості, невідповідність та явні порушення державних будівельних норм, встановлених законодавчо, у тому числі недоступність житлових (нежитлових) об'єктів та медичної інфраструктури, недоступність громадського транспорту до потреб осіб з інвалідністю, цифрові бар'єри даної категорії осіб та низка інших проблем.

Вирішення цих та інших проблем на центральному та муніципальному рівнях потребує комплексних управлінських рішень щодо створення безбар'єрного середовища в Україні шляхом вибору вектору стратегічного розвитку країни на основі критеріїв ціннісної інклюзивної парадигми, заснованої на умовах демократії, загальноєвропейських цінностей, свобод, справедливості, рівних прав та можливостей, зокрема щодо доступу до освіти, медицини.

Частково в постеконічному українському суспільстві відбулося зміщення акцентів – від перекидання відповідальності за прийняття рішень та патерналістських очікувань з боку суспільства, що хтось (державна політика, керівник підприємства, очільник громади) має вирішити їх проблеми – до спільного розв'язання суспільних проблем за участі мешканців громади, влади та бізнесу. Проте процес залучення громадських об'єднань до процесів прийняття

управлінських рішень та формування публічної інклюзивної політики в різних сферах потребує доопрацювання.

На сучасному етапі формування інклюзивного суспільства та побудови безбар'єрного простору в Україні передбачає не тільки облаштування доступної інфраструктури (зокрема, соціальної) для різних категорій осіб, але й дотримання органами влади принципів адресності, безбар'єрності при наданні публічних (зокрема, адміністративних, соціальних) послуг населенню.

Тому перспективними напрямками дослідження вбачаємо вивчення досвіду побудови та розвитку безбар'єрного середовища у європейських країнах (Данії, Швеції, Німеччини, Нідерландів, Швеції), що дозволить облаштувати аналогічні безбар'єрні простори в Україні, згідно з кращими європейськими практиками простори, «дружні» до дітей та осіб з інвалідністю, з урахуванням цифрових, соціально-економічних та освітніх потреб й інтересів різних категорій громадян, що формують запит суспільства на цифрову доступність, безбар'єрність в освіті та працевлаштуванні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Берегова М.І. Дидактико-практична підготовка майбутніх корекційних педагогів до роботи в умовах освітнього інклюзивного простору: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03. Львів, 2019. 235 с.
2. Будинки без пандуса та відмова в оренді: як люди з інвалідністю шукають житло у Черкасах (портал новин «УВ» від 21 лют. 2025 р.). URL: <https://surl.li/qgejrz> (дата звернення: 25.01.2025).
3. Державні будівельні норми України. ДБН В.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд»: наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 30 лист. 2018 р. № 327. URL: <https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2019/03/DBN-V2240-2018.pdf> (дата звернення: 25.01.2025).
4. Загальна декларація прав людини від 10 грудн. 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_015 (дата звернення: 25.01.2025).
5. Конвенція про права осіб з інвалідністю (міжнародний документ) від 13 грудн. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_g71 (дата звернення: 25.01.2025).
6. Концепція розвитку інклюзивної освіти: наказ МОН від 01 жовтн. 2010 р. № 912. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya> (дата звернення: 25.01.2025).
7. Найда Ю.М., Ткаченко Л.М. Стандарти громадськоактивної школи: соціальна інклюзія: посібник. Київ, 2014. 68 с.
8. Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квіт. 2021 р. № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80/conv#Text> (дата звернення: 25.01.2025).
9. Про забезпечення створення безбар'єрного простору в Україні: Указ Президента України від 03 груд. 2020 р. № 533/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533/2020#Text> (дата звернення: 25.01.2025).
10. План заходів на 2023-2024 роки з реалізації Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 квіт. 2023 р. № 372. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-planu-zakhodiv-na-20232024-roky-z-realizatsii-natsionalnoi-stratehii-iz-stvorennia-bezbariernoho-prostoru-v-ukraini-na-period-do-2030-roku-i250423-372> (дата звернення: 20.08.2024).
11. Пришляк О., Пришляк В., Субтельний М., Янчишин В. Зарубіжний досвід формування інклюзивності суспільства: уроки для України. *Ввічливість. Humanitas*. 2024. №3. С. 131–140. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.3.19>.
12. Про затвердження галузевого плану заходів щодо створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення на 2009-2015 роки «Безбар'єрна Україна»: постанова Кабінету Міністрів України від

- 29 липн. 2009 р. № 784. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/784-2009-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.08.2024).
13. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21 бер. 1991 р. № 875-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12.#Text> (дата звернення: 20.08.2024).
14. Промова заступника міністра соціальної політики Н. Танасишина (офіційний вебпортал Мінсоцполітики). URL: <https://www.msp.gov.ua/news/23795.html> (дата звернення: 25.01.2025).
15. П'ять принципів інклюзивного суспільства. UNDP. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/news/sviysered-svoyikh-ryat-pryntsyviv-inklyuzyvnoho-suspilstva> (дата звернення: 20.08.2024).
16. Стрельнікова О.О., Єсеніна Н.О. Поняття та сутність соціальної інклюзії у соціальній роботі. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*: зб. наук. пр. Харків, 2019. Вип. 1 (17). С. 233–241. URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/politology/article/view/2173> (дата звернення: 20.08.2024).
17. Топіха М., Городецький С. Методичні рекомендації щодо забезпечення доступності будівель, приміщень та іншої інфраструктури закладів освіти для маломобільних груп населення (затверджено наказом Міністерства розвитку громад та територій України від 22 листоп 2024 р. №1388). 2024. 37 с.
18. Mueller, James L. Case Studies on Universal Design – North Carolina State University, The Center for Universal Design, 1998.
19. Universal Designers and Consultants - Everyone's Welcome, The Americans with Disabilities Act and Museums - Washington, D.C.: American Association of Museums, 1998.
20. World report on disability 2011. World Health Organization. URL: <http://apps.who.int/bookorders/anglais/detart1.jsp?codlan=1&codcol=15&codcch=809> (дата звернення: 20.08.2024).
21. Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.0. URL: <http://www.w3.org/TR/WCAG20/> (дата звернення: 25.01.2025).

REFERENCES

1. Berehova, M.I. (2019). Dydaktyko-praktychna pidhotovka maibutnikh korektsiinykh pedahohiv do roboty v umovakh osvithnoho inklyuzyvnoho prostoru [Didactic and Practical Training of Future Correctional Teachers to Work in the Conditions of Educational Inclusive Space]. *Candidate's thesis*. Lviv. [in Ukrainian].
2. Budyanky bez pandusa ta vidmova v orendi: yak liudy z invalidnistiu shukaiut zhytlo u Cherkasakh (portal novyn «UV» vid 21 liut. 2025 r.) [Houses without a ramp and refusal to rent: how people with disabilities are looking for housing in Cherkasy (news portal "UV" from February 21, 2025)]. Retrieved from: <https://surl.li/qgejrz> [in Ukrainian].
3. Derzhavni budivelni normy Ukrainy. DBN V.2.2-40:2018 «Inklyuzyvnist budivel i sporud»: nakaz Ministerstva rehionalnoho rozvytku, budivnytstva ta zhytlovo-komunalnoho hospodarstva Ukrainy vid 30 lystopada 2018 r. № 327 [State building codes of Ukraine. DBN B.2.2-40:2018 "Inclusiveness of buildings and structures": Order of the Ministry of Regional Development, Construction, Housing and Communal Services of Ukraine from November 30 2018, № 327]. *dreamdim.ua*. Retrieved from: <https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2019/03/DBN-V2240-2018.pdf> [in Ukrainian].
4. Zahalna deklaratsiia pro prava liudyny vid 10 hrud. 1948 r. [Universal Declaration of Human Rights from December 10 1948]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_015 [in Ukrainian].
5. Konventsiiia pro prava osib z invalidnistiu (mizhnarodnyi dokument) vid 13 hrud. 2006 r. [The Convention on the Rights of Persons with Disabilities (international document) from December 13 2006]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_g71 [in Ukrainian].
6. Kontsepsiia rozvytku inklyuzyvnoi osvity: nakaz MON vid 01 zhovtn. 2010 r. № 912 [the concept of inclusive education development: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from October 01 2010, № 912]. *mon.gov.ua*. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontsepsii-rozvitku-inklyuzyvnoho-navchannya> [in Ukrainian].

7. Naida, Yu.M., & Tkachenko, L.M. (2014). *Standarty hromadskoaktyvnoi shkoly: sotsialna inkluziia* [Standards of socially active school: social inclusion]. Kyiv [in Ukrainian].
8. Natsionalna stratehiia iz stvorennia bezbariernoho prostoru v Ukraini na period do 2030 roku: rozporядzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14 kvit. 2021 r. № 366-r. [National Strategy for Creating a Barrier-Free Space in Ukraine until 2030: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine from April 14 2021, №366-p]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80/conv#Text> [in Ukrainian].
9. Pro zabezpechennia stvorennia bezbariernoho prostoru v Ukraini: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 03 hrud. 2020 r. № 533/2020 [On ensuring the creation of a barrier-free space in Ukraine: Decree of the President of Ukraine from December 03 2020, № 533/2020]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533/2020#Text> [in Ukrainian].
10. Plan zakhodiv na 2023-2024 roky z realizatsii Natsionalnoi stratehii zi stvorennia bezbariernoho prostoru v Ukraini na period do 2030 roku: rozporядzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25 kvit. 2023 r. № 372 [Action Plan for 2023-2024 for the Implementation of the National Strategy for Creating a Barrier-Free Space in Ukraine for the Period up to 2030: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine from April 25 2023, № 372]. *kmu.gov.ua*. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-planu-zakhodiv-na-20232024-roky-z-realizatsii-natsionalnoi-stratehii-iz-stvorennia-bezbariernoho-prostoru-v-ukraini-na-period-do-2030-roku-i250423-372> [in Ukrainian].
11. Pryshliak, O., Pryshliak, V., Subtelnyi, M., Yanchyshyn, V. (2024). Zarubizhnyi dosvid formuvannia inkluzyvnosti suspilstva: uroky dlia Ukrainy [Foreign experience in forming an inclusive society: lessons for Ukraine]. *Vivchlyvist. Humanitas – Courtesy. Humanitas*, 3, 131–140. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.3.19> [in Ukrainian].
12. Pro zatverdzhennia haluzevoho planu zakhodiv shchodo stvorennia bezpereshkodnogo zhyttievoho seredovyscha dlia osib z обмеженими фізичними можливостями та іншых маломобільных груп населення на 2009-2015 roky «Bezbarierna Ukraina»: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29.07.2009 № 784 [On Approval of the Sectoral Action Plan for Creating an Unhindered Living Environment for Persons with Disabilities and Other Low-Mobility Groups for 2009-2015 “Barrier-Free Ukraine”: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from July 29 2009, №784]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/784-2009-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
13. Pro osnovy sotsialnoi zakhyshchenosti osib z invalidnistiu v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 21 berezn. 1991 r. № 875-XII [On the Fundamentals of Social Protection of Persons with Disabilities in Ukraine: Law of Ukraine from March 21 1991, №875-XII]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12.#Text> [in Ukrainian].
14. Promova zastupnyka ministra sotsialnoi polityky N. Tanasyshyna (ofitsiinyi vebportal Minsotspolityky) [Speech by Deputy Minister of Social Policy N. Tanasyshyn (official website of the Ministry of Social Policy)]. *mss.gov.ua*. Retrieved from: <https://www.mss.gov.ua/news/23795.html> [in Ukrainian].
15. P'iat pryntsyviv inkluzyvnoho suspilstva. UNDP [Five Principles for an Inclusive Society. UNDP]. *www.undp.org*. Retrieved from: <https://www.undp.org/uk/ukraine/news/sviy-sered-svoyikh-pyat-pryntsypiv-inklyuzyvnoho-suspilstva> [in Ukrainian].
16. Strelniakova, O.O., & Yesenina, N.O. (2019). Poniattia ta sutnist sotsialnoi inkluzii u sotsialnii roboti [The concept and essence of social inclusion in social work]. *Suchasne suspilstvo: politychni nauky, sotsiologichni nauky, kulturolohichni nauky – Modern society: political sciences, sociological sciences, cultural sciences: a collection of scientific papers*, 1(17), 233–241. Retrieved from: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/politology/article/view/2173> [in Ukrainian].
17. Topikha, M., & Horodetskyi, S. (2024). Metodychni rekomendatsii shchodo zabezpechennia dostupnosti budivel, prymishchen ta inshoi infrastruktury zakladiv osvity dlia malomobільных груп населення (zatverdzheno nakazom Ministerstva rozvytku hromad ta terytorii Ukrainy vid 22.11.2024 r. № 1388) [Methodological recommendations for ensuring the accessibility of buildings, premises and other infrastructure of educational institutions for people with limited mobility (approved by the Order of

- the Ministry of Development of Communities and Territories of Ukraine from November 22 2024, №1388) [in Ukrainian].
18. Mueller, J.L. (1998). *Case Studies on Universal Design*. North Carolina State University, The Center for Universal Design [in English].
  19. Universal Designers and Consultants. (1998). *Everyone's Welcome, The Americans with Disabilities Act and Museums*. Washington, D.C.: American Association of Museums [in English].
  20. World Health Organization. (2011). *World report on disability 2011*. Retrieved from <http://apps.who.int/bookorders/anglais/detart1.jsp?codlan=1&codcol=15&codcch=809> [in English].
  21. *Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.0*. Retrieved from <http://www.w3.org/TR/WCAG20/> [in English].

Подано до редакції 27.01.25 р.
Прийнято до друку 3.03.25 р.